

“SULTAN SOFRALARI” ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Mustafa ARGUNŞAH*

• Stefanos Yerasimos, *Sultan Sofraları, 15. ve 16. Yüzyılda Osmanlı Saray Mutfağı*, YKY, 3. bs., İstanbul, Haziran 2002, 146 s.

Stefanos Yerasimos'un bu kitabı birbirinden bağımsız iki ana bölümden meydana gelmekte. Birinci bölümde geniş bir şekilde 15. ve 16. yüzyılda Osmanlı mutfağı üzerine değerlendirmeler yer alıyor. Yazar özellikle Topkapı Sarayına ait muhasebe defterlerinde bulunan bilgilerle vakfiyeler, ziyafet defterleri, narh defterleri, surnameler, seyahatnameler ve yayımlanmış çeşitli kaynaklarda yer alan bu devre ait mutfak kültürüyle ilgili bilgileri güzel bir kompozisyon içerisinde okuyucuya aktarıyor. Kitaptan, Osmanlı mutfağına satın alınan yemek malzemesinden tutun da sultanların sünnet şöleninde halka yağmalatılan yemeklerin çeşidi ve tabak sayısına kadar çok orijinal bilgileri öğrenme imkânı buluyoruz. Verilen bilgiler bize Osmanlı yemek kültürünün ne kadar zengin olduğunu da gösteriyor. Meselâ, 1539 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın oğulları Beyazıt ve Cihangir'in sünnet düğünlerinde kurulan sofraların sayısını, bu sofralarda nelerin ikram edildiğini, yemeklerin sofraya geliş sırasını, sünnet öncesi kına gecesinde yemekten sonra misafirlere 53 çeşit tatlı sunulduğunu öğreniyoruz. Kitaptaki ilginç bilgiler arasında padişahın sofrasında yenilen günlük yemeklerinin listeleri de yer almaktadır.

Kitabın ikinci bölümünde, Osmanlı mutfağından seçilmiş kırk çeşit yemeğin tarifleri verilmektedir. Buradaki yemeklerin otuz sekizi 15. yüzyılda yaşamış tıp bilgini Mehmed bin Mahmud Şirvânî'nin yazmış olduğu yemek kitabından seçilmiştir. Başı ve sonu eksik olan bu kitap İstanbul'da Millet Kütüphanesi'nde yken depremden sonra Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ne nakledilmiştir ve başka nüslası da yoktur. Şirvânî bu kitabında kaynaklarından bahsetmeden 255 çeşit yemeğin tarifini vermektedir. Kitabın başında yer alan 170 dolayında yemek 13. yüzyılda yaşamış olan Bağdadî'nin Arapça olarak yazdığı *Kitâbü't-tabîh* adlı kitapta yer almaktadır. Şirvânî, Bağdadî'nin kitabından hiç

bahsetmeden o kitapta yer alan yemekleri çok az değişikliklerle Türkçeye çevirmiştir.¹ Fakat Bağdadî'nin kitabında yemeklerin tıbbî değerlendirmeleri yoktur. Kendisi bir hekim olan Şîrvânî, Bağdadî'nin kitabından aldığı her yemeğin önce özelliklerini ve insan vücuduna faydalarını anlatmış, sonra yemeklerin tariflerini vermiştir. Kendisi Bağdadî'nin kitabında bulunmayan 80'in üzerinde yeni yemek tarifini de kitaba eklemiştir.

Şimdi bu kitaba tercüme diyebilir miyiz? Doğrusu bu tartışılacak bir konu.

Yerasimos, bu kitaptan seçtiği ve çoğu Şîrvânî'nin eklemiş olduğu yemeklerden 38'ini metnin diline fazla dokunmadan günümüz Türkçesine uydurarak yayınlamış, iki yemek de başka kaynaklardan almıştır. Araştırmacı bununla da kalmamış, günümüzde de yapılabilir şekilde bu yemeklerde kullanılan malzemenin listesini çıkararak yapılarını tarif etmiştir. Kitapta bahsettiği gibi, bir televizyon programında da bu yemekleri Paris'teki evinde denediğini anlatmıştır.

Kitap üç ay içerisinde üç baskı yapmış, basılı ve görsel medya adından çoka söz etmiştir. Okuduğumuzda kitapla ilgili bazı değerlendirmeler yapmak ihtiyacı hissettik. Bu değerlendirmelerimiz, kitapta eksik bulunan veya sorun oluşturan birkaç noktayı aydınlatma yanında özellikle Yerasimos'un 15. yüzyılda Osmanlı harfleriyle yazılmış yazma yemek kitabını okurken yapmış olduğu hataları göstermeye yönelik olacaktır.

Sorun: Yemek kitabının yazarı Şîrvânî'nin kimliğiyle ilgili Yerasimos'un tespiti:

"Bildiğimiz kadarıyla başka kaynaklarda adı geçmeyen Mehmed Şîrvânî kendisini bu eserin yazarı olarak tanıttıktan sonra, kaynakları konusunda hiçbir bilgi vermeden art arda 255 yemek tarifi sıralıyordu " (s. 11)

Çözüm: Şîrvânî'nin kimliği:

Yerasimos'un Mehmed Şîrvânî'nin başka kaynaklarda adının geçmediğini belirtmesi bir araştırmacı için affedilemez bir durumdur. Halbuki Şîrvânî Türk bilim dünyasında yakından tanınan bir yazar ve hekimdir. Konu edilen yemek kitabını ilk defa bilim dünyasına tanıtan ve yazar hakkında herhangi bir bilgi vermeyen Günay Kut *"13. yüzyılda kaleme alınan bu eser Türkçeye 15. yüzyılda çevrilmiş olmalı "* (s. 51) diyerek doğru tahminde bulunmuştu.² Daha 1980'lerin başından itibaren Şîrvânî'nin eserleri üzerinde Türkiye üniversitelerinde lisans,

1. Muhammed bin Mahmud Şîrvânî'nin başı ve sonu eksik olduğu için adı bilinmeyen bu kitabını Dr. Muğân Çakır ile birlikte yayına hazırladık. Baskı aşamasına gelmiş bulunan bu hacimli çalışmamız yazar ve eser hakkında geniş bir değerlendirme, notlarla desteklenmiş transkripsiyonlu metin ile gramatikal dizimi içermektedir.

2. Günay Kut, "13. yüzyıla Ait Bir Yemek Kitabı" *Kaynaklar*, S. 3, Bahar 1984, s. 50-57

yüksek lisans ve doktora tezleri yapılmış ve bunların bir kısmı da yayımlanmıştır.³ Yine doğrudan yazarın hayatı ve eserlerini tanıtmayı amaçlayan çeşitli yayımlar yapılmıştır.⁴ Bunların görülmemiş olması doğrusu yadırganacak bir durumdur.

Yerasimos her ne kadar başka kaynaklarda adının geçmediğini belirtiyorsa da, az çok Osmanlıyla uğraşan herkesin elinin altında bulunan kaynaklarda Şirvânî'nin adına rastlanmaktadır: *Keşfüzzımmın, Osmanlı Muellifleri, Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri* (Babinger), *Kamusulalâm, Hediyye, el-A'lâm, Mucemülmüellifin, GAL* bunlardan ilk akla gelenleridir.⁵ Avrupa ve Türkiye kütüphanelerindeki eserlerinin nüshaları dolayısıyla ondan yazma eserler kataloglarında da bahsedilmektedir.⁶ Türkiye'de yayımlanmış birçok Türkçe kitapta da yazarın adını buluyoruz.⁷ Zaten yazarın eserlerinin giriş bölümleri bir

3 Ferhat Kurban, *Sultânîye*, Marmara Üniversitesi, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul, 1990; Murat Aktürk, *Cevher-nâme*, Erciyes Üniversitesi, yayımlanmamış bitirme tezi, Kayseri, 1998; Mustafa Argunşah, *Tuhfe-i Murâdî*, TDK, Ankara, 1999; Orhan Balcı, *Tuhfe-i Murâdî*, Ankara Üniversitesi, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara, 1995; Necdet Okumuş, *Müşâd*, Ege Üniversitesi, yayımlanmamış doktora tezi, İzmir, 1996 (Atatürk Kültür Merkezi'nde yayımlanıyor)

Şirvânî'ye atfedilen ve buna göre onun olmayan eserlerle ilgili çalışmaları Adem Ceyhan, *Bedr-ı Dîlşâd'ın Murâd-nâmesi*, 2 C., MEB, Yay., İstanbul, 1997; Muhammet Yelten, *Kemâlîyye*, İÜ Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1993; Arslan İekim, Muhammet Yelten, Mehdi Ergüzel, *Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi*, İstanbul Üniversitesi, eser üzerine 3. dolgu tezi, TDK, 1999-2000

4 Muhammet Yelten, “Şirvanlı Mahmud'un Hayatı ve Eserleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 57 (Aralık 1988), s. 157-169; Mustafa Argunşah, “II. Murad Devrinin (1421-1451) Unlu Hekimi Muhammed bin Mahmud Şirvânî ve Türkçe Eserleri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 4, Kayseri, 1990, s. 483-498; Ali Haydar Bayat, “XV. Yüzyıl Osmanlı İtibninin Büyük Üstâdı Muhammed Bin Mahmud Şirvânî (1375-1450) Hayâtı ve Eserleri”, *Kubbealtı Akademik Mecmuası*, Yıl: 25, S. 4 (Ekim 1996), s. 22-43

5 F. Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, (çev. Coşkun Üçök), KTB, Yay., Ankara, 1982; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetu'l-ârifin Esmâu'l-muellifin ve Âsârü'l-musannifin*, 2 C., İstanbul, 1955; Carl Brocclmann, *Geschichte der Arabischen Literatur*, C. 2, 1. ciden, 1949; Bursalı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Muellifleri (1299-1915)*, 3 C., Meral Yay., İstanbul, 1975; Haçî Kalfa, *Keşfü'z-zünûn an Esâmi'l-kutubi ve'l-Funûn*, C. 1, Bulak, 1274; Hayreddin ez-Zırıklı, *el-A'lâm Kâmûsu Terâcim li-Eşheri'r-riical ve'n-nisa mine'l-ırab ve'l-musta'ribin ve'l-mustarîkin*, C. 7, Beyrut, tarihsiz; Ömer Rıza Kehlale, *Mucemü'l-Muellifin*, C. 11, Dınişk, 1960; Şemseddin Sami, *Kâmûsu'l-a'lâm*, 4 C., İstanbul, 1311

6 E. Blochet, *Bibliothèque Nationale Catalogue des Mss Turcs*, Bibliothèque Nationale, C. 2, Paris, 1933; Henricus Orthobius Fleischer-Franciscus Delitzsch, *Catalogus Librorum Qui in Bibliotheca Senatoria Civitatis Lipsiensis Asservantur*, Gümme, 1838; F. Edhem Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kutuphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu I*, İstanbul, 1961; R. Şeşen vd., *Catalogue of Islamic Medical Manuscripts (in Arabic, Turkish-Persian) in the Libraries of Turkey*, IRCICA Yay., İstanbul, 1984

7 Bazıları şunlardır: Muharrem Ergin, “Bursa Kitaplıklarındaki Türkçe Yazmalar Arasında” *TDEİD*, C. IV, S. 1-2, İstanbul, 1950, s. 107-132; Sadettin Nuzhet Ergun, “Bedr-ı Dîlşâd” maddesi, *Türk Şairleri*, C. 2, İstanbul, tarihsiz; M. Fuad Koprulu, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Otuken Yay., İstanbul, 1980; Sedat Kumbaracılar, “Beşbuçuk Asır Önce Yazılmış İki Önemli Tıp Kitabı

araya getirilerek değerlendirildiğinde de onun hayatıyla ilgili kimi bilgileri elde etmek mümkün olmaktadır.

Biz de çalışmalarımızda bu saydığımız kaynakların tamamını görmüş, taramış ve mevcut bilgileri değerlendirerek en son *Tuhfe-i Murâdî* isimli kitabımızda yayımlamıştık.⁸

Şîrvânî'nin kimliğiyle ilgili geniş bilgileri sıraladığımız kaynaklara bırakarak onun hiç olmazsa yaşadığı dönemi doğru tespit edecek açıklayıcı birkaç bilgi vermek gerekir.

Prof. Dr. Ali Haydar Bayat ve benim yaptığımız araştırmalar, yazarın 14. asrın ikinci yarısıyla 15. asrın ilk yarısında yaşadığını ortaya koymaktadır. Şunu net olarak söyleyebilirim ki, Şîrvânî Fatih devrini görmedi ve İstanbul'da da hiç yaşamadı. Elimizde bulunan eserlerinin giriş kısımlarında kendisinin verdiği bilgilere göre, Şîrvânî eserlerini 1402-1451 yılları arasında yaşayan hükümdarlara ve diğer devlet büyüklerine takdim etmiştir: Elimizde nüshaları bulunmayan, fakat kaynaklarda Şîrvânî'nin önce Arapça yazdığı ve beyin arzusuyla Türkçeye çevirdiği *İlyâsiyye*'yi Menteşeoğlu İlyas Bey'e (1403-1421), Arapça *Yakûbiyye*'yi (yazım tarihi: H. 820) Germiyanoglu Yakup Bey'e (1402-1429), *Sultânîyye*'yi Osmanlı hükümdarı Çelebi Mehmet'e (1413-1421), *Cevhernâme*'yi (yazım tarihi: H. 831) Timurtaşoğlu Umur Bey'e (öl. 1461), *Ravzatu'l-Itr*'ı İkinci Murad'ın kazaskeri Veliyüddin'e, *Tuhfe-i Murâdî*'yi (yazım tarihi: H. 833) İkinci Murad'a (1421-1451,) sunduğu göz önünde bulundurulduğunda, eğer Mehmed Şîrvânî Fatih Sultan Mehmet devrini görmüş ve İstanbul'da sarayda yaşamış olsaydı mutlaka bu hükümdara da bir kitap takdim etmesi gerekirdi, şeklinde bir sonuç ortaya çıkarılabilir. Ancak şimdiye kadar elimize böyle bir kitap geçmediğine göre Yerasimos'un, "*Ayrıca Şîrvânî'nin kaleme aldığı yazmanın tek nüshası İstanbul'da bulunduğu gibi, esas kaynağı olan Bağdâdî'nin Kitâb üt-tabîh'in tek nüshası da İstanbul'da bulunmuştur. Bu durumda, Osmanlı sarayının Arap yemek kitabını İstanbul'a getirtmiş olduğunu ve Şîrvânî'ye bunu Türkçe'ye çevirmesini ve arkasına o dönemin gözde yemeklerini eklemesini ismarladığını pekâla düşünebiliriz. Sonuç olarak, Osmanlı'nın en şaşaalı dönemlerinde saray mutfağının izlerini yakalamış bulunuyorduk.*" (s. 12) şeklinde yaptığı değerlendirmeler de gerçeği yansıtmamaktadır. Anadolu'da yazılan kitapların İstanbul kütüphanelerinde bulunmasından daha doğal ne olabilir? Ayrıca bu mantıktan hareket edersek, diğer eserlerinin bazı nüshalarının Bursa ve Manisa

Tesyir ve Sultaniye", *Dırım*, Nu 10 (Ekim 1949), s. 250-257; A. Turgut Kut, *Açıklamalı Yemek Kitapları Bibliyografyası (Eski Harflı Yazma ve Basma Eserler)*, KTB. Yay., Ankara, 1985; Bedî N. Şehsuvaroğlu vd., *Türk Tıp Tarihi*, Bursa, 1984; A. Süheyl Ünver, *Tıp Tarihi Yıllığı II*, İstanbul, 1983.

8 Mustafa Argunşah, *Muhammed b. Mahmûd-ı Şîrvânî, Tuhfe-i Murâdî (İnceleme-Metin-Dızın)*, TDK Yay., Ankara, 1999, s. 1-47

gibi Anadolu şehirleriyle Avrupa kütüphanelerinde bulunmasını nasıl açıklayabiliriz?

Ayrıca yine kitaplarından öğrendiğimize göre, yazarın son kitabı *Mürşid*'in yazım tarihi H. 841/M. 1438'dir.

Şirvânî, *Tuhfe-i Murâdî* (yazım tarihi: H. 833 / M. 1429) ile *Kuluñç Risalesi*'ni (yazım tarihi: H. 837 / M. 1434) Bursa'da tamamlamıştır. Bu iki kitabın ketebe kayıtlarında Bursa'da yazıldığına kaydedilmesi yazarın bu şehirde ikamet ettiğini akla getirmektedir. Her ne kadar Babinger'in, Şirvânî'nin hükümdar İkinci Murad tarafından tarihî eserleri Türkçeye çevirmekle görevlendirildiğini söylemesi onun saray çevresinde yaşadığını, hiç olmazsa yakınlığını çağrıştıırıyorsa da elimizde bunu kanıtlayacak hiçbir delil bulunmamaktadır.

Burada bir endişemi daha ifade etmek istiyorum. Şirvânî'nin bu yemek kitabını kime sunduğunu bilmiyoruz. O Bursa'da yaşamış bile olsa, kitaplarının bazılarını Osmanlı sınırları dışındaki beylere sunduğuna göre bu yemeklere “Osmanlı mutfağı” damgasını vurmak ne kadar gerçekçi olur. Bu kitabın Osmanlı mutfağını yansıttığı kadar yansıtmadığı iddiası da önemsenecek bir iddiadır. Çünkü elimizde kesin deliller yoktur. Kitapta yer alan yemeklerin bir kısmının çeviri olduğu için Arap kültürüne dayandığı, bir kısmının daha *Divanü Lügati't-Türk*'ten itibaren bilindiği ve “salma aşısı”nın “buğra-yı harezmi” adıyla Türkistan'dan geldiği gibi bilgileri de katarsak, Şirvânî'nin eklediği yemeklerin yalnız Osmanlıya ait olmayıp Türkistan ve Anadolu Türk mutfağının ürünleri olduğunu söyleyebiliriz. Fakat kitap ister Bursa'da, ister Edirne'de ya da başka bir Anadolu şehrinde yazılmış olsun, bu yemeklerin birçoğuna Fatih devrinden itibaren Osmanlı kaynaklarında rastlamaktayız. Varmak istediğim sonuç şudur: Osmanlı bu mutfağı kendi başına 15. yüzyıldan itibaren İstanbul'da yaratmadı, eski Türk mutfağını geliştirerek devam ettirdi.

Şirvânî'yi daha iyi anlamak için Yerasimos'un şu cümlelerini de değerlendirmek gerekir kanısındayım:

“*Donemin tıp kitapları, kuşkusuz, gözden geçirdiğimiz mönüleri daha iyi anlamaya yardımcı olabilir. Zaten çeşitli yiyeceklerin birbirini dengeleyecek biçimde tüketilmesini, yukarıda sözünü ettiğimiz 14.-15. yüzyıla ait tıp kitapları önerdiği gibi, Şirvânî her tarifinin başına o yemeğin hangi hastalık ve rahatsızlıklara yararlı olduğuna dair bir giriş bölümü eklemiştir. Anlaşılan, dönemin yemek kitapları tıp biliminin bir parçası sayılıyordu.*” (s. 34)

Yerasimos bu konuda haklı. Şirvânî Türk tıp tarihinde en çok eser veren yazar olarak bilinmektedir. Onun tespit ettiğimiz üçü doğrudan (*Ilyâsiyye*, *Sultâniyye* ve *Mürşid*), üçü dolaylı (*Kitabüttabiñ Çevirisi* olarak bilinen yemek kitabı, *Cevhernâme* ve *Tuhfe-i Murâdî*) altı Türkçe, dört Arapça (*Ilyâsiyye*, *Yakûbiyye*,

Ravzatü'l-ıtr ve *Kuluç Rısâlesi*) tıp kitabı bulunmaktadır. Özetlersek, Türk bilim tarihinde on iki kitabı tespit edilen ve bunların on tanesi tipla ilgili olan başka bir yazara rastlamak mümkün değildir.

Sadece Şîrvânî'nin yazmış olduğu *Sultânîye* isimli tıp kitabı bile tek başına Yerasimos'un yukarıdaki cümlelerini bize ispatlamaya yetecek güzel bir örnektir. On dört bap üzerine yazılan bu kitabın birinci babı doğrudan yiyecekleri işlemektedir. Altı fasılda ele alınan bu bapta, önce bedenlen çalışmayan insanların neleri yemesi gerektiği detaylı olarak anlatılır. Daha sonraki fasıllarda çalışan, yorulan, hamallık eden kişilerin yemesi gerekenler; yemeklerin sofrada hangi sırayla yenileceği, günün hangi vakitlerinde yenilmesinin daha yararlı olacağı gibi konular daha 15. yüzyılın hemen başlarında Türkçe yazılmış olan bu kitapta ele alınmaktadır. Kitabın daha sonraki bölümlerinde yemeklerin eski tıbbâ göre tabiatları, müshil şaraplar ve hukneler de anlatılır. Tekrar dikkati çekmek isterim, Şîrvânî bu kitabını Osmanlı sultanı Çelebi Mehmed'e (1413-1421) ithaf etmiştir.

Buraya kadar anlattıklarımı toparlarsam, 15. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Şîrvânî'nin yemek kitabının 15. ve 16. yüzyıl Osmanlı saray mutfağıyla doğrudan ilgisini kurmak mümkün değildir.

Metindeki okuma hataları:

Yerasimos, Şîrvânî'nin yemek kitabından otuz sekiz adet yemeğin metnini modernize ederek okumuştur. Fakat yazarın Arap harfli yazma metinlerini okumakta pek başarılı olduğu söylenemez. Çünkü çokça okuma hatası yapmıştır. Bunlardan bazıları metnin anlamını değiştirmese de yemek adlarının okunuşunda ve anlamlandırılmasında bile ciddi hatalar tespit edilmiştir. Buradan şu neticeye varabiliriz: Özellikle Eski Anadolu Türkçesi (13.-15. yy.) metinlerini doğru okuyabilmek için hem dönemin kelime dünyasını hem de gramer özelliklerini bilmek gerekir. Bunun için de dil formasyonuna sahip olunmalıdır. Eğer bu mümkün değilse, alan dışındaki kişilerin okudukları metinler bu formasyona sahip birilerine mutlaka kontrol ettirilmelidir. Bunlar yapılmadığı için ülkemizde yayımlanan eski metinler sayısız hatalarla doludur.

Yerasimos'un kitabında bulunan ve Şîrvânî'nin eserinden alınan 38 yemek tarifini yazmanın orijinaliyle karşılaştırdık. Tespit ettiğimiz hataları ve bunlarla ilgili açıklamaları takibi kolaylaştırmak için yemek başlıkları altında veriyoruz.

San'at-ı salmaî ve buğday hurdenî (s. 65)

1. San'at-ı salmaî ve buğday hurdenî – san'at-ı salma ve buğra-yı horezmi

Yazar ilk yemeğin adını yanlış okumuştur. Ayrıca bu yanlış okumaya başka anlamlar da yüklemiştir. Yemeğin iki adı vardır, birisi "salma, salma aşı", ikincisi "buğra-yı horezmi"dir.

Yemeğin adını açıklamak için bazı kaynaklara başvurduğumuzda şu bilgileri bulmaktayız: *Burhan-ı Kattı*’da “Buğra” maddesinde şunlar yazılıdır:

Buğra: Selâtin-i Harezmiyândan bir padişah adıdır. Buğra Han ile maruftur. O turna kuşuna derler ki daima sürünün önünde uçar. turna horozu tabir ederler. *Bir taam ismidir ki pâdişâh-ı muşârûn ileyh ihtirâdır Bizim diyarlarda Acem yahnisi, bazı diyarda salma aşı dedikleri taamdır Bazılar dediler ki buranı tabir olunan taamdır ve buranı Buğra Hani muharrefidir*” (*Burhan-ı Kattı*, s. 95)

İtalik olarak dizilen son kısım yemeğin adının kaynağını bize açık bir şekilde belirtmektedir.

Büğrâ, buğrâk. A kind of food (made of boiled meat, flour, vs.) (*Steingass*, s. 207)

Bûrek: bu lûgati, Acem yahnisi, tava böreği, içi fıstıklı bademli hamur işi suretlerinde tarif ediyorlar. (Nasîrî) (...) yoğurt aşı diyor Bûshâkın bir şiirinde (pürsir): bol sarmısaklı diye öğmesine bakılırsa Nasîrî'nin sözü daha uygundur. Bûrekin aslı buğrâdır; diyenler de vardır. Buğra (ba). (*Z. Şükûn, Farça-Türkçe Lugat*, I. 372)

Sözlük burada bizi “Buğra” maddesine gönderiyor:

Buğra Türkistan hanlarından Buğra hanın icat ettiği yahut çok sevdiği acem yahnisi Boranı dediğimiz değildir Hamur yuvulağı, havuç, şalgamla pıtırılır (Nizâm) Turna sürüsünün önünde giden turna kuşu. (*Z. Şükûn, Farça-Türkçe Lugat*, I. 372)

Yerasimos’un yanlış yorumu: “Buğday salması 16 yüzyılda Topkapı Sarayı personeline kışın çıkarılan yemekler arasındadır. Burada, Şîrvânî'nin yemeğe verdiği ikinci addan da anlaşılacağı gibi, buğday taneleri, hamur parçalarının yemi almıştır. Tarih Bağdâdî'nin yazmasında yok, Şîrvânî tarafından eklenmiştir” (s. 64)

Yukarıda üç sözlükten alınan bilgilerin Yerasimos’un yanlış yorumunu düzelttiğini sanıyorum. Bu yemekte yanlış okunan diğer kelimeler ve doğruları şöyledir:

2. bir iki üç haşlanmış tatlı bâdem > bir iki *avuç* haşlanmış tatlı bâdem

3. *uvât vücuhla* yoğurup > *oñat vechile* yoğurup (*oñat*: doğru, uygun”)

(Bk. Sözlük, s. 146: *Uvât* (T): İyi, güzel) Yazarın bu kelimeyi hangi sözlükte bulduğunu tespit edemedim.

4. *ince çok zevâlık*lar idüb > *incecük* zevâlık²lar idüp

5. *birer* nohuddan büyücek kesub > *birez* nohuddan büyücek kesüp

Mücazza'a (s. 69):

1. mi`de *nucârın* dimâğa çıkmaktan men' ider > ma`de *buhârın* dimâğa çıkmaktan men' ider.

Aynı hata başka yerlerde de yapılmıştır:

nucârı dimâğa çıkmaktan men' ider > *buhârı* dimâğa çıkmaktan men' ider (Reyhânîyye kalyesi, s. 77; Hazarîyye kalyesi, s. 109.)

(Bk. Sözlük, s.145: *Nücâr* (A): “bir şeyin özü”). Yerasimos yanlış okuduğu kelimeye bir de yanlış anlam yüklemiştir.

Herise (s. 72-73):

1. *yiyene* ve göğuse ve sınırlara çok *ıssısı* vardır > *öykene* ve göğüse ve sınırlara çok *assısı* vardır (s. 72). (*öyken*: akciğer, *assı*: fayda)

Birinci kelime başka bir yerde farklı okunmuştur:

mi`deyi ve *üyüğünü* kavı ider > ma`deyi ve *öykeni* kavî ider (Bakûliyye aşı, s. 113)

Yukarıda söylediğimiz gibi, eserin yazıldığı devrin kelime hazinesini bilmeden eski metinleri okumak mümkün değildir, bu güzel bir örnek oluşturmaktadır.

2. *amı* sudan çıkaralar > *eti* sudan çıkaralar

Et kelimesinde yer alan t harfinin iki noktasından birisi yazılmadığı için metinde aynı kelime bir başka yerde de yanlış okunmuştur:

anun karasını eyü döğeler > *etün* karasını eyü döğeler (Nîrbâc, s. 103)

3. yencelmış ak *semit* buğday bırakalar > yencelmış ak *semiz* buğday bırakalar

4. İlk aşımdan gecenün bir *elüsi* geçince > ilk aşımdan gecenin bir *ülüsü* geçince. (*gecenin bir ülüsü* “gecenin bir bölümü, yarısı”, *ülü* “hisse, pay, kısmet, kısım, bölüm”, *Yeni Tarama Sözlüğü*, s. 223)

(Bk. Sözlük, s. 143: *Elüsi* (?) (T): Eli = el'den türemiş olabilir “gecenin bir elüsi” (Herise`de) = gecenin beşte biri.)

Sözlükteki bu veriler birden çok hata içeriyor.

5. *çemçâ* ile uralar > *çömçe* ile uralar

(Bk. Sözlük, s. 143: *Çemça*, *Cumca* (T) : Büyük tahta kepçe)

Sözlükte verilen anlam doğru fakat kelime “*çömçe* veya *çomça*” olarak okunmalıdır. (Bk. *Yeni Tarama Sözlüğü*, *çomca* – *çömce*, *çömçe*, s. 58-59)

6. buğday *hal oluyan ezile* > buğday *hall oluban ezile* (*oluban* “olarak, olup”)

7. kuyruk *burta* ve yağı çıkmaya başlıya > kuyruk *börte* ve yağı çıkmaya başlaya (*börtmek* “az pişmek, suyunu çekmek”)

(Bk. Sözlük, s. 143: *Burtmak* (T) büzülüp kızarmak)

Sözlükte verilen anlam doğru, fakat okuyuş yanlış.

Aynı kelime başka yerlerde “*bürtmek*” olarak okunmuştur. Örnekler:

et *bürtüp* kızara (Reyhâniye kalyesi, s. 77; Bûrâniyyeü'l-kar', s. 107; Hazâriyye kalyesi, s. 109)

bürtünce kavurular > *börtünce* kavurular (*börtünce* “börtünceye kadar”) (Medfûne kalyesi, s. 91)

8. hem *lezzetluzekdur* ocakda bişen heriselerden > hem *lezzetlürekdür* ocakda bişen heriselerden (*lezzetlürekdür* “daha lezzetlidir”)

-rek Türkçede üstünlük belirten bir yapım ekidir.

Terkib-i tuffâhiyye ve seferceliyye (s. 75):

1. koyun, kuzı, tavuk, *berukiyye* > koyun, kuzı, tavuk *bir vukiyye* (Ar. *vukiyye* “okka”)

(Bk. Sözlük, s. 143: *Berukiyye* (?) (A): Berk, deve ile ilgili bir terim olduğundan, deve eti olabilir.)

Yanlış okunan kelimeler insanı yanlış anlamlandırmalara da götürüyor. Oysa metnin deveye hiçbir ilgisi yok.

Aynı kelime farklı bir şekilde yanlış okunmuştur:

güşt-ı burukiyye (...) ‘asel, *burukiyye*, yağ iki yüz dirhem > *güşt bir vukiyye* (...), ‘asel *bir vukiyye*, yağ iki yüz dirhem (Terkib-i râşidiyye, s. 105) (Anlamı: “et bir okka, bal bir okka, yağ iki yüz dirhem”)

2. *andan* ocak kenarında tura > *indüre*, ocak kenarında tura

Reyhâniyye kalyesi (s. 77):

(Yanlış okunan nücarı ve bürtüp kelimelerini yukarıda gösterdik.)

1. mi'dede *ağrılağana* begâyet münâsibdur > ma'dede *ağrısı olana* begâyet münâsibdür

ağrılağana kelimesinin metin bağlamında bir anlamı yok, sözlüklerde de böyle bir kelime geçmiyor. Özellikle tek nüshalı metin yayımlarında sık sık

metnin tamir edilmesi gerekebilir. Metinde geçen diğer örnekleri de göz önünde bulundurarak "ağrısı olana" şeklinde düzeltmeyi teklif ediyoruz.

2. üzerine *gerekince* ıssı su koyalar > üzerine *gereğince* ıssı su koyalar

Birinc herisesi (s. 79):

1. tavuğı *bâk* itdükden sonra > tavuğı *pâk* itdükden sonra

Kıtapta birkaç yerde Farsça *pâk* "temiz" kelimesi *bâk* olarak okunmuş. Bu bir yazım (imlâ) sorunudur ve düzeltilerek yayımlanmalıdır.

2. kanı *çıtka* çıkarasın > kanı *kaça*, çıkarasın

3. *tıyl tıyl olana kadar, yumuşak didesin, olduğu eyü ola* > *til til (tel tel) ola, ne kadar yumşak didersen ol denlü eyü ola*

4. ve eğer nardenk *birle* tut suyin koyalar tut aşı olur > ve eğer nârdeng *yerine* tut suyin koyalar tut aşı olur

Tavuk çevürisi (s. 83):

1. tavuk *çevürisi* > tavuk *çevürmesi*

Yemek adı yanlış okunmuş.

Terkib-i mercerem (s. 85):

1. *bışecek* > *bıştcek* (*bıştcek* "bışince")

Burada *bıştcek* kelimesinde olduğu gibi, Eski Anadolu Türkçesi döneminin (13.-15. yy.) zarf-ful (gerundium) eklerinden birisi de *İcAK* ekidir. Bu ek fiillere gelir ve "-mea" anlamı verir. Dönemin dili bilinmediği için bu ek *metin* boyunca *İcAK* olarak okunmuş ve hep gelecek zaman anlamı verilmiştir. Özellikle sık sık yemeklerin sonunda geçen "*kotaracak*" kelimesi kıtapta sürekli olarak "*kotaracak*" olarak okunmuştur. (Örn. s. 71, 75, 81, 87 vd.)

Başka bir örnek: *bişmelü olacak* biraz 'asel katar. (*bişmelü olıcak* "pişmeli olunca, pişince". *Terkib-i mutancana*, s. 95)

2. *tâ* sabâhdan aḥşama dek, *tâ* aḥşamdan sabâha dek tura > *tâ* sabâhdan aḥşama dek, *yâ* aḥşamdan sabâha dek tura

Metnin orijinalinde böyle geçiyor, hence birinci *tâ* kelimesi de *yâ* olarak düzeltilmeli ki karşılaştırmalı bir cümle kurulmuş olsun.

San'at-ı zırvâ (s. 87):

1. ne *iken* koyu ola, ne *туру* ola > ne *inen* koyu ola, ne *туру* ola. (*men* "çok, çok fazla")

Nazal n ile yazılan bu kelime başka bir yerde de yanlış okunmuştur:

ne *iken* turu ola ne *iken sovuk* ola > ne *iñen* turu ola, ne *iñen sıvık* ola.
(San’at-ı muhallebi, s. 141)

Metinde bir mantık hatası bulunmaktadır. *Turu* ile *sıvık* “sıvı, sulu, sıvık” zıt anlamlı iki kelime değil. Oysa yukarıdaki cümlelerin hemen devamı şöyledir:

koyu olursa dahi süd koyalar, *sovuk* (düzelt: *sıvık*) olursa dahi birine unı koyalar

Bu yanlış okumanın başka bir örneğini daha tespit ediyoruz.

ne gâyet *kavi*, ne *gayet sovuk* ola > ne gâyet *koyu* ne gâyet *sıvık* ola
(Ferkib-ı mersmuye, s. 93)

Demek ki *sıvık* kelimesinin tersi *koyu*’dur. Sözlüklerde *turu /duru* kelimesinin “koyu” anlamı yok. Aynı zamanda son iki cümle incelendiğinde *men* ile *gâyet* kelimelerinin aynı anlamı taşıdıkları görülecektir

Medfûne kalyesi (s. 91)

1. *batre ül-hazmdur* > *batıvıvı l-hazmdur* (*batıvıvı l-hazm* “sımdırımı zor olan”)

(Bk. Sözlük, s. 143: *Batre ül-hazm* (A): hazmı kolay olan)

Sözlükte verilen bu anlam olması gerekenin tam tersi.

Terkib-i mersmuye (s. 93):

1. eti *gerüsumun* içme koya > eti *güü sumun* içme koya (Anlamı: “eti tekrar suyun içme koya”)

Türkçenin tipik ses olaylarından birisiyle karşı karşıyayız. İlgili eki su kelimesine günümüzdeki (-su-yı-*un*) şeklinden farklı olarak eski metinlerde *-nun* olarak gelebilmektedir.

Terkib-i mutancana (s. 95):

1. *bışirmek* > *bışurıcek* (*bışurıcek* “pişirince”)

Terkib-i piyâziyye (s. 97):

1. bir miktâr *bay* soğan > bir miktâr *vay* soğan (*vay soğan* “yeşil soğan”)

Rummâniyye (s. 101):

1. *gavet halsız evsine* > *gıbb-ı hâlis issine* (*gıbb-ı hâlis* “humma türlerinden biri”, *issine* “sahibine”)

(Bk. Sözlük, s. 143): *Evs* (A): (Bir şeye) maruz kalan)

Sözlükte bu kelime için verilen bilgilere göre bu okuma tamamen yanlış. Buradaki sorun kelimenin yanlış okunmasından kaynaklanıyor

2. *kaçınkim* > *kaçan kim* “ne zaman kı”

Metin boyunca hep aynı hata yapılmış. Örn. s. 109, 113 (bu kez ayrı yazılmış).

3. keklık etinden *bişerler* > keklık etinden *bişureler*

4. *dibince kıyalar* ve hem *beş kabağun* > *dipince koyalar* ve hem *yaş kabağun* (*dipince* “suyu çekilinceye kadar”, *yaş kabak* “taze kabak”, bu kelime kümesinin *yaş kabak* olarak doğru okunduğu örnekleri de var: s. 111 vd.)

Aynı hata aşağıda yineleniyor:

dıpince kıyalar > *dıpince koyalar* (*dipince koyalar* “suyu süzülünceye kadar bırakalar”)

5. Biraz soğan dahi *kıyalar* soyalar > biraz soğan dahi *kabların* soyalar

Nîrbâc (s. 103):

1. yiyecek *sinurur* > yiyecek *sinürür* (*sinürür* “sındırır, hazmettirir”, Türkiye Türkçesi: *sin-dir-ir*)

(Bk Sözlük, s. 145: Sınurmak (T): Sındirmek)

Aynı kelime birkaç kez farklı okunmuş:

Simurur (s. 115), *sınurur* (s. 125, 127, 129)

2. ‘akl ve fehm *arındurur* > akli ve fehmi *arturur*

3. ağulu yiyeceklerün *harareti* > ağulu yiyeceklerün *zararın*

4. *hamy-ı muharrakiye* ve *mütebbekiye* > *humma-yı muhrikaya* ve *mutbıkaya* (*humma-yı muhrika* “kara ağrı”, *humma-yı mutbika* “iyileşmeyen bir humma”)

5. *bilücla* veyâ oğlak ile *bişureler* > *bilücele* veyâ oğlak *etiyle* *bişureler*

6. *salisece* kara üzüm > *sülüsince* kara üzüm (*sülüsince* “üçte biri kadar”)

Terkib-i kâşkül-i kabak (s. 111):

1. Biraz cezer *sucuğumun* koyalar > biraz cezer *sucuğazın* koyalar

Bakûliye aşı (s.113):

1. *Bakûliye aşı* > *Bukûliye aşı*

Yerasimos’un bu kelimeyle ilgili olarak şu bilgileri vermektedir: “Bakûl, Arapça yeşillik, sebze anlamında olan bakl’ın çoğuludur. Bağdâdî ve Şîrvânî’de aynı adla geçer.” (s. 112)

Oysa yemeğin adı Bağdâdî’de *bukûliyye*. Şîrvânî’de *bakûliyye* olarak harekelenmiş. Fakat sözlüklerde *bakl* (“tere ve sebzevatın her birisine itlak olunur (c’ bukûl)”) (*Ahter-i Kebir*, s. 70) kelimesinin çokluğu olarak *bukûl* verilmektedir. Ayrıca bk. *Redhouse*, s. 374.

Şîrvânî’nin kitabında çokça yapıldığı gibi yine bir yanlış harekeleme ile karşı karşıyayız.

Terkib-i mahmûdiyye (s. 119):

1. uvak toğrayıp *urukoyalar*, tâ kim bişe > uvak toğrayup *oda kovalar*, tâ kim bişe.

Kitapta yazıcıdan kaynaklanan çok sayıda yazım hatası var. Bunlar metin yayımında mutlaka düzeltilerek verilmelidir. “Uru, örü, evürü” gibi farklı şekillerde okunabilecek bu kelime metin bağlamında tamir edilmeli ve anlamı da tamamlayacak olan *oda kovalar* “ateşe koyalar” biçiminde düzeltilmelidir.

2. kotaralar, pılâv gibi *dipleme* kotaralar > kotaralar, pılâv gibi *depeleme* kotaralar

3. Yemeğin yazmada yer aldığı sayfa eksik verilmiş, *y 132b* > *y 132a-b* olarak düzeltilmelidir.

San’at-ı mantı (s. 123):

1. nohud *yenecek* mîkdârı > nohud *yetecek* mîkdârı

2. düreler, *ağzıcağı i(n)cecik* ola > düreler, *ağzıcuğı aççuk* ola (*aççuk* “açık”)

3. bir *kübün* kazanın içine > bir *geñ* kazanun içine (*geñ* “geniş, büyük”)

4. kazanın üstün kapayasın *yib yib* kaynaya > kazanun üstün kapayasın *yap yap* kaynaya (*yap yap* “yavaş yavaş”)

Aynı kelime başka bir yerde *yeb yeb* (s. 139) olarak okunmuştur.

5. *o yoldan ahşamdan* ancak bişer > *oyleden ahşama degin* ancak bişer

6. su *dökündükçe* gene su koyalar > su *dükendükçe* gene su koyalar

Bâzincân muhassini (s.125):

1. yaramaz *haltà* selâha getirür > yaramaz *hultı* salâha getirür (*hultı* “karışım: besinlerin midede sindirildikten sonra dönüştükleri kan, balgam, safra ve sevda maddelerinden her biri”)

2. *inzlere* > *inezelere* (*inez/ineze* “zayıf, halsiz, hasta kişi”)

(Bk. Sözlük, s. 144): *Imz* (T): Ağlayan, sızlayan)

Kitapta başka yerlerde de kelime böyle okunmuş ve sözlükte yanlış anlamlandırılmıştır. Örnek: s. 127.

Left muhallel muhellâ (s. 127):

1. *Left* muhallel muhellâ > *Lift-i* muhallel mühellâ

Kelime Arapça aslında *lift*. Şîrvânî'de *left* olarak harekelenmiş Arapça sözlüklerde *lift* "şalgam" olduğuna göre Şîrvânî'nin kitabındaki yazımı hareke hatası olarak kabul etmek ve Arapça aslındaki gibi düzelterek almak gerekir.

2. *dümüyi* mizâclulara > *demevî* mizâclulara (*demevî* "bünyedeki dört öğeden biri olan kan maddesinin baskın olması, kanlı mizaç")

Şîrvânî'nin kitabı boyunca kelime hep yanlış olarak *dümüv* *dümüvi* olarak harekelenmiş, fakat kelime *dem* "kan" ile ilgili olduğu için düzelterek okumak gerekir.

Bu kelime başka yerlerde de bu şekilde okunmuştur. *demüvi mizâclulara* (s. 129). *dü-müvi mizâclara* (s. 133).

(Bk. Sözlük, s. 143: *Dü-müvi* (F): saçı ağarmış)

Yerasimos'un bu kelimeyi hem okuyuşu hem de anlamlandırışı yanlış.

3. çünkü temâm *arışdı* çıkaralar yiyeler > çünkü tamam *erişdi*, çıkaralar yiyeler

Aynı sayfadan başka bir örnek: *arışduktan* sonra çıkaralar yiyeler > *erişdukten* sonra çıkaralar yiyeler (*erişmek* "olmak, pişmek, kıvama gelmek")

Kitapta kelimenin doğru okunduğu örnekler de bulunmaktadır: çünkü *erişdi* alalar yiyeler (s. 125).

Terkib-i me'muniyye (s. 131):

1. Terkib-ı me'muniyye. *Şeker va ak bal* > Terkib-i me'muniyye-i *şekerîyye*: ak bal

Yerasimos yemeğin adını yalnız *Terkib-ı me'muniyye* olarak okumuş, *şekerîyye* kelimesinin de yemeğin adına dahil olduğunu fark etmemiştir. Tarifî sonuna kadar okursak, son iki satırda yemeğin üstüne bolca dövülmüş şeker döküldüğünü görürüz

2. sonra tabağa *ıız ıız idecek* > sonra tabağa *tezyîn i dıcek* (*tabağa tezyîn idilecek* "tabağa güzelece yerleştirince")

3. tekrar kavurub *kızır demezlerse* dahi câızdır > tekrâr kavurup *kızardmazlarsa* dahi câızdır

Mukâllele (s. 133):1. *Mukâllele* > *mükellele*

Arapça olan bu kelimenin ikinci hecesinde ince/uzun a (elif) yok. Bu yüzden *mükellele* olarak okunmalıdır.

2. çıkarurlar *yerler*. Şeker ufakına bırakurlar > çıkarurlar, *birez* şeker ufakına bırakurlar

Helvâ-i ‘aseliyye (s. 135):1. *benzeği* kavi ider > *bögreği* kavî ider

Sözlüklerde *benzeği* diye bir kelime yok. Şîrvânî'nin kitabında sıkça yer alan hareke hatalarından birisi de budur. Metin bağlamında *bögreği* olarak düzeltilmelidir.

2. eyü tatlu *sâyğanda* > eyü *kokulu* tatlu *sayağında* (Yerasimos metinde “*kokulu*” kelimesini atlamış, *sayağında* “*tereyağında*”)

3. üç yüz dirhem *yağ* > üç yüz dirhem *bal*

4. yağ havâicden *saçıla* ve akmağa başlıya > yağ havâyicden *seçile* ve akmağa başlaya

Metne dikkat edersek, pişmekte olan helva durmadan karıştırılıyor, sonunda yağı yüzüne çıkıyor, yani içindeki malzemeyle yağ seçiliyor, ayrışıyor.

Şeker börek (s. 137):1. *bâde amule* şeker > *bâdemile* şeker2. *yek* olur > *yeğ* olur (*yeğ* “iyi, daha iyi”)3. *az çok* tuz katarlar > *azcuk* tuz katarlar

Aynı hata başka bir hatayla beraber bir satır aşağıda yine yapılıyor:

hamîre yine az çok maya katarlarsa > *hamîrine azcuk* maya katarlarsa

4. *isecek*, *şoyle tatarlar* > *ıscık sıyla, tadalar*5. her *yerin örte*, yerine koyalar > her *birün orta* yerine koyalar

6. şol mikdâr bişe ki yüz *kızarmaya* kızara > şol mikdâr bişe ki yüzi *kararmaya*, kızara.

Metinde tamir edilmesi ve anlamlı hale getirilmesi gereken çokça örnek var. Bu cümle de onlardan birisi.

San’at-ı muhallebi (s. 141):1. birine unı *koyalar* > birine unı *katarlar*

2. kazanın *dahi yenmeye* > kazanun *dibi yanmaya*

3. temâm *olduğunleyn* > tamâm *olduğunlayın* (*olduğunlayın* “olunca”)

Aynı yemek tarifinden başka bir örnek: *indürdüğüneyn* > *indürdüğüneyin* (“indirince”)

(Bk. Sözlük, s. 144): *Leyn* (A): Gibi)

Sözlükte verilen bilgi yanlış. Türkçede zaman ve benzerlik (örnek: *akşamleyin*, *bencileyin* “benim gibi”) ifade eden bir ek olan *-leyin* (Not: Eski Anadolu Türkçesinde incelik-kalınlık uyumuna uymaktadır) Arapça olarak gösterilmiş ve metinle uyuşmayan “gibi” anlamı verilmiştir. Oysa metinde geçen örnekler zaman ifade etmektedirler.

Sözlük üzerine birkaç söz:

Üç buçuk sayfalık sözlükte az sayıda kelimeye yer verilmiş. Buradaki kelimelerin hangi ölçülere göre sözlüğe alındığı belli değil. Çünkü metinde geçen ve özel anlamları bulunan birçok kelime bu sözlükte yok. Yukarıda metinlerde geçen hataları gösterirken sözlüğe zaman zaman değindiğim için bu konuya tekrar girmeyeceğim. Özet olarak söylemek gerekirse, metinde yer alan çok sayıdaki yanlış okuma sözlüğe de yansımış, doğru okunamayan kelimelere doğaldır ki doğru anlamlar da verilmemiştir.

Sonuç:

Yerasimos’un *Sultan Sofraları* isimli bu çalışması Türk kültür tarihi bakımından önemli bir eserdir. Fakat hem Şirvânî’nin yerleştirildiği mekân hem de zaman doğru tespit edilememiştir. Yukarıda da işaret ettiğim gibi, kitap âdeti birbirinden bağımsız iki bölümden oluşmaktadır. 15. ve 16. yüzyıl Osmanlı saray mutfağını irdeleyen birinci bölüm ile İstanbul’da ve Osmanlı sarayında yaşamamış bir yazarın kaleminden çıkmış yemeklerin yer aldığı ikinci bölümün iki ayrı çalışmada ele alınmasının daha sağlıklı sonuçlar ortaya koyacağını düşünüyorum. Bunun yanında metinde tespit edilerek düzeltilen çok sayıdaki eksiklik ve yanlışlıkların da kitabın yeni baskılarında giderilmesi gerekir.